

AVIATSIYA TERMINLARIDA ANIQLIK VA BIR MA'NOLILIK MASALASI

Ra'no Ergashova Turayevna
Professor, O'zbekiston Respublikasi
Harbiy xavfsizlik va mudofaa universitetining
Harbiy aviatsiya instituti
E-mail: ergashova-91@mail.ru
Tel: (+99897) 860-13-12
ORCID ID: 0000-0003-0542-434X

Annotatsiya: Mazkur maqolada aviatsiya terminologiyasida aniqlik va bir ma'nolilik tamoyillarining lingvistik jihatlarini tahlilga tortilgan. Aviatsiya sohasi xavfsizlik bilan bevosita bog'liq bo'lgani sababli unda qo'llaniladigan terminlar maksimal darajada aniq va semantik jihatdan cheklangan bo'lishi talab etiladi. Shuningdek, aviatsiya terminlari terminologiya nazariyasi asosida yoritilib, termin va tushuncha o'rtasidagi munosabat hamda ko'p ma'nolilikning cheklanishi masalalari asoslab berilgan. Ingliz tilidagi ayrim aviatsiya terminlari misolida bir ma'nolilik tamoyilining amaliy ahamiyati dalillangan.

Kalit so'zlar: aviatsiya terminologiyasi, aniqlik, bir ma'nolilik, termin, professional til.

Аннотация: В данном тезисе рассматриваются лингвистические аспекты принципов точности и однозначности в авиационной терминологии. Поскольку авиационная деятельность напрямую связана с вопросами безопасности, используемые в ней термины должны обладать высокой степенью точности и семантической ограниченности. В работе авиационные термины анализируются с позиций теории терминологии, раскрывается соотношение термина и понятия, а также проблема ограничения многозначности. На примерах авиационных терминов английского языка показано практическое значение принципа однозначности в профессиональной коммуникации.

Ключевые слова: авиационная терминология, точность, однозначность, термин, профессиональный язык.

Annotation: This paper examines the linguistic aspects of precision and monosemy in aviation terminology. Since aviation is directly related to safety issues, the terms used in professional communication are required to be highly precise and semantically restricted. The study analyzes aviation terms from the perspective of terminological theory, focusing on the relationship between terms and concepts as well as the limitation of polysemy. Using examples from English aviation terminology, the

paper demonstrates the practical significance of monosemy for ensuring clarity and reliability in professional aviation communication.

Keywords: aviation terminology, precision, monosemy, term, professional language.

Aviatsiya sohasi inson omili, texnologiya va qat'iy reglamentatsiya kesishgan murakkab professional muhit hisoblanadi. Ushbu sohada muloqot vositasi sifatida qo'llaniladigan til birliklari, xususan terminlar, oddiy axborot uzatishdan tashqari, xavfsizlikni ta'minlovchi muhim mexanizm vazifasini bajaradi. Parvozlarni rejalashtirish, havo harakatini boshqarish, ekipaj va dispetcher o'rtasidagi muloqot, shuningdek, texnik hujjatlarni rasmiylashtirish jarayonlarida terminlarning noto'g'ri talqin qilinishi jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Zamonaviy tilshunoslikda terminologiya bilimlarni tizimli tashkil etish va professional faoliyatni tartibga solish vositasi sifatida talqin qilinadi (Hutchinson & Waters, 1987; Gotti, 2011). Aviatsiya terminologiyasi ana shunday tizimlarning eng yaqqol namunasi. Unda terminlar nafaqat obyekt va jarayonlarni nomlaydi, balki professional faoliyatning mantiqiy tuzilishini ham aks ettiradi. Shu bois aviatsiya terminlarida aniqlik va bir ma'nolilik masalasi kognitiv, semantik va funksional yondashuvlar asosida tahlil qilinishi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Aniqlik terminologik tizimning asosiy sifat belgilaridan biri bo'lib, terminning muayyan tushuncha bilan qat'iy va barqaror bog'lanishini anglatadi. Zamonaviy terminologiya nazariyasida terminlar alohida so'zlar sifatida emas, balki o'zaro bog'langan tushunchalar tarmog'ining elementlari sifatida qaraladi (Temmerman, 2000). Aviatsiya terminologiyasida bu yondashuv ayniqsa muhim, chunki har bir termin real operatsion qarorlar bilan uzviy bog'liq.

Aniqlik tamoyili aviatsiya terminlarining semantik chegaralarini aniq belgilash orqali namoyon bo'ladi. Masalan, *altitude* va *height* (har ikkisi ham balandlikni ifodalaydi) terminlari umumtil muhitida ko'pincha sinonim sifatida ishlatilishi mumkin. Aviatsiyada esa **altitude** havo kemasining dengiz sathiga nisbatan balandligini bildirsa, **height** muayyan nuqtaga (masalan, aerodrom sathiga) nisbatan o'lchovni anglatadi. Ushbu farqning terminologik jihatdan aniqligi parvozlarni rejalashtirish va xavfsiz boshqarishda muhim rol o'ynaydi.

Bowker (2015) ta'kidlaganidek, terminologik tizimlarda aniqlik faqat semantik aniqlik bilan cheklanmaydi, balki institutsional va normativ mexanizmlar orqali mustahkamlanadi. Aviatsiya sohasida bu holat professional standartlar, qo'llanmalar va rasmiy hujjatlar orqali ta'minlanadi. Natijada terminlar nafaqat lingvistik birlik, balki me'yoriy tushuncha sifatida ham shakllanadi.

Bir ma'nolilik aviatsiya terminologiyasining markaziy semantik tamoyili hisoblanadi. Umumtil birliklarida ko'p ma'nolilik tabiiy hodisa bo'lsa, maxsus

terminologik tizimlarda bu holat kommunikativ xavf manbai sifatida baholanadi (Pearson, 1998). Shu sababli aviatsiya terminlari ma'nosi qat'iy cheklangan bo'lib, professional kontekstda barqaror qo'llaniladi.

Masalan, slot so'zi kundalik nutqda "joy", "oralig", "bo'sh vaqt" kabi turli ma'nolarda qo'llanilishi mumkin. Aviatsiyada esa **slot** havo kemasining ma'lum vaqt oralig'ida parvoz amalga oshirish huquqini bildiradi. Ushbu termin faqat bitta tushunchani ifodalaydi va boshqa talqinlarga yo'l qo'ymaydi. Bu holat terminologik barqarorlikni ta'minlash orqali professional muloqotning aniqligi va ishonchligini oshiradi (Faber, 2012).

Gotti (2011) qayd etganidek, maxsus professional diskursda terminlarning bir ma'noliligi muloqot tezligi va aniqligini ta'minlaydi. Aviatsiya kabi vaqt va xavfsizlik bilan bog'liq sohalarida bu tamoyil alohida ahamiyat kasb etadi.

Aviatsiya terminologiyasining shakllanishida umumtil birliklarining terminlashuvi muhim o'rin tutadi. Terminlashuv jarayonida so'zlarning semantik imkoniyatlari torayib, ular faqat professional tushunchani ifodalashga xizmat qila boshlaydi. Temmerman (2000) ushbu jarayonni terminologiyaning kognitiv rivoji bilan bog'laydi va uni bilimlarning ixtisoslashuvi bilan izohlaydi.

Masalan, holding so'zi umumiy tilda "ushlab turish" ma'nosini bildirsa, aviatsiyada holding area yoki holding pattern qat'iy belgilangan havo hududi va parvoz sxemasini anglatadi. Xuddi shuningdek, separation termini kundalik tilda umumiy ajratish ma'nosiga ega bo'lsa, aviatsiyada u havo kemalari o'rtasidagi minimal xavfsiz masofani bildiradi. Bu semantik torayish aviatsiya terminologiyasining tizimli va funksional yo'naltirilganligini ko'rsatadi (Rogers, 2007).

Bunday jarayonlar terminologik tizimning ichki mantiqini mustahkamlaydi va professional kommunikatsiyada barqarorlikni ta'minlaydi.

Aniqlik va bir ma'nolilik tamoyillari aviatsiya terminologiyasida nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Professional muloqotda terminlarning barqaror qo'llanilishi noto'g'ri talqin xavfini kamaytiradi va inson omili bilan bog'liq xatoliklarning oldini olishga xizmat qiladi. Shu jihatdan aviatsiya terminologiyasi xavfni boshqarish vositasi sifatida ham qaralishi mumkin.

Korpus va diskursga asoslangan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, terminologik barqarorlik professional muloqotning samaradorligini oshiradi va mutaxassislar o'rtasida yagona tushuncha maydonini shakllantiradi (McEnery & Xiao, 2007). Bu holat aviatsiya kabi xalqaro sohada alohida ahamiyat kasb etadi.

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, aviatsiya terminologiyasida aniqlik va bir ma'nolilik tamoyillari markaziy o'rin egallaydi. Ushbu tamoyillar aviatsiya terminlarini umumtil leksikasidan ajratib, ularni mustaqil va barqaror terminologik tizim sifatida shakllantiradi. Terminlarning semantik jihatdan cheklanganligi, tizimli

tashkil etilganligi va professional muhitda qat'iy qo'llanilishi aviatsiya muloqotining xavfsizligi va samaradorligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bowker, L. (2015). Terminology systems and standards. In H. J. Kockaert & F. Steurs (Eds.), *Handbook of terminology* (pp. 53–72). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
2. Faber, P. (2012). *A cognitive linguistics view of terminology and specialized language*. Berlin: De Gruyter Mouton.
3. Gotti, M. (2011). *Investigating specialized discourse*. Bern: Peter Lang.
4. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). *English for specific purposes: A learning-centred approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. McEnery, T., & Xiao, R. (2007). Parallel and comparable corpora in contrastive and translation studies. In T. McEnery, R. Xiao, & Y. Tono (Eds.), *Corpus-based language studies: An advanced resource book* (pp. 18–38). London: Routledge.
6. Pearson, J. (1998). *Terms in context*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
7. Rogers, M. (2007). Lexical chains in technical translation. In K. Aijmer & B. Altenberg (Eds.), *Advances in corpus linguistics* (pp. 111–129). Amsterdam: Rodopi.
8. Temmerman, R. (2000). *Towards new ways of terminology description: The sociocognitive approach*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.